

рые могут создавать перспективу дальнейшего движения. Ситуация в образовании такова, что от педагогов требуется умение работать в изменяющихся условиях системы образования и, как следствие этого, разрабатывать программы развития образования, индивидуализированные модели и на этой основе вести самостоятельный научный поиск.

Литература

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 190 с.
2. Буйлова Л.Н. Организация методической службы учреждений дополнительного образования детей : учеб.-метод. пособ. / Л.Н. Буйлова, С.В. Кочнева. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 160 с.
3. Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели / М.В. Кларин. – М. : Наука, 1997. – 223 с.
4. Крылова Н.Б. Индивидуальность в образовании / Н.Б. Крылова. – 2004. – № 2. – С. 13.
5. Моисеев А.М. Заместитель директора школы по научно-методической работе (функции, полномочия, технология деятельности) / А.М. Моисеев, О.М. Моисеева ; [под ред. М.М. Поташника]. – М. : Педагогическое общество России, 2004.
6. Сергеева В.П. Технология деятельности классного руководителя в воспитательной системе школы : монография / В.П. Сергеева. – М., 2004.
7. Оценка качества образовательной деятельности школ и создание программ развития / [В.В. Сериков, Д. Хокер, В.В. Анисимов и др.]. – М., 2004.
8. Сластёнин В.А. Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Сластёнин, Л.С. Подымова. – М. : 1997.
9. Хлебукова С.Ф. Управление современной школой / С.Ф. Хлебукова, Н.Д. Тараненко // Профильное обучение: новые подходы. – Вып. 4. – 2004.

ПОПОВА О.П.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ І СУТНІСТЬ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Сенсом сучасної вищої освіти є становлення компетентного спеціаліста, який здатен вирішувати професійні завдання на високому рівні, відповідально діяти за фахом в умовах швидких змін у галузі науки і виробництва, вільно орієнтуватися за соціально-культурними обставинами.

Компетентнісний підхід до організації навчання у ВНЗ є гострою необхідністю і суспільною потребою сьогодення. Він покликаний забезпечити формування та ефективне використання творчого потенціалу особистості, сприяти підвищенню її професіоналізму і конкурентоспроможності, посиленню її соціальної і професійної мобільності, розвитку інноваційного характеру мислення спеціаліста і його професійно-етичних переконань. У зв'язку з цим як першочергове завдання постає концептуальне переосмислення цілей, способів, принципів, змісту сучасного вузівського педагогічного процесу, створення педагогічних умов, які б гарантували суспільству отримання головного результату вищої освіти – професійно компетентного фахівця.

Питанням професійної компетентності, професійної культури, професіоналізму останніми роками приділялась значна увага видатними представниками психологічної та педагогічної наук, серед яких: В. Аніщенко, С. Батищев, С. Гончаренко, І. Зязюн, К. Корсак, Н. Кузьміна, А. Маркова,

А. Михайличенко, Ю. Нагірний, О. Овчарук, О. Романовський, Т. Сущенко, І. Тараненко, В. Тюріна, П. Третьяков, А. Хуторської, Т. Шамова, О. Щербаков, І. Ящук та ін. Ці вчені присвятили свої наукові праці певним питанням професійної компетентності в різних галузях вищої освіти. Але слід зазначити, що найбільш пильна увага приділялася формуванню професійних компетенцій випускників педагогічних та інженерних вишів. Наше завдання полягає в тому, щоб вивчити й узагальнити цей досвід та на його основі визначити поняття професійної компетентності судноводіїв, тому що з цієї галузі вищої професійної освіти психолого-педагогічні розробки майже відсутні.

Таким чином, *мета статті* полягає в розкритті сутності поняття “професійна компетентність” та визначенні основних рис професійної компетентності судноводія морського флоту.

У нашому дослідженні ми спираємось на такі теоретичні положення:

– з психологічної точки зору *компетентність* (з лат. *competens* – відповідний, здатний) – психосоціальна якість, яка означає силу і впевненість, що виходять із почуття власної успішності й корисності, які дають людині усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням [9, с. 203];

– *компетентності* в педагогіці є змістовими узагальненнями теоретичних і емпіричних знань, що подані у формі понять, принципів, концептуальних положень;

– *компетенції* являють собою узагальнені способи дій, що забезпечують продуктивне виконання певного виду діяльності;

– *професійна компетентність* (з лат. *profession* – заявляти своєю справою; з лат. *compro* – добиватися, відповідати, підходити) – інтегральна характеристика ділових чи особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвід, достатні для здійснення конкретного виду діяльності, а також його моральну позицію. Критерієм професійної компетентності є суспільне значення результатів праці фахівця, його авторитет у певній сфері знань (діяльності) [8, с. 383];

– *компетентнісний підхід* передбачає спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток базових і предметних компетенцій особистості; результатом такого процесу є загальна і професійна компетентності майбутнього спеціаліста – така характеристика має сформуватися в процесі навчання й містити знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

Відповідно до мети нашого дослідження проаналізуємо визначення професійної компетентності майбутнього фахівця, які знайшли відображення у наукових працях педагогів і психологів.

Н. Кузьміна професійну компетентність майбутнього вчителя розглядає як “властивість особистості”. Вона зазначає, що ця якість включає в себе сукупність умінь педагога як суб’єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого

вирішення педагогічних завдань. У складі професійно-педагогічної компетентності науковець виділяє п'ять частин:

1. Спеціальна і професійна компетентність з предмета, що викладається.
2. Методична компетентність щодо способів формування знань та вмінь учнів.
3. Соціально-психологічна компетентність у межах процесу спілкування.
4. Диференційно-психологічна компетентність у сфері мотивів і здібностей учнів.
5. Аутопсихологічна компетентність щодо переваг і недоліків власної діяльності та особистості [5, с. 60].

З точки зору психологічної науки А. Маркова виділила в структурі професійної компетентності майбутнього учителя чотири блоки:

- 1) професійні (об'єктивно необхідні) психологічні та педагогічні знання;
- 2) професійні (об'єктивно необхідні) педагогічні вміння;
- 3) професійні психологічні позиції, установки учителя, які вимагаються професією;
- 4) індивідуальні особливості, що забезпечують оволодіння учителем професійними знаннями та вміннями [7, с. 7].

Визначення професіоналізму як найвищого результату формування професійної компетентності майбутнього спеціаліста висвітлює І. Зязюн. Професіоналізм особистості – це “достатній для творчого вирішення задач професійної діяльності рівень розвитку професійної культури і самосвідомості. Професійна самосвідомість – це усталене ставлення до професії, що виявляється у системі мотивів, особистісних смислів і цілей” [3, с. 207].

У педагогічній літературі чимало інших трактувань поняття “професійна компетентність”, які можна навести як приклади наукового міркування над проблемою. Ця різноманітність і різноплановість зумовлюється інтегральною природою професійної компетентності та різними науковими підходами дослідників до її розгляду (особистісно-діяльним, системно-структурним, знаннєвим тощо).

Найбільш наближеним до поняття “професійна компетентність судноводія морського флоту” є поняття “професійна компетентність інженера” – обидві професії споріднені технічним характером фахової справи.

Отже, Т. Гура професійну компетентність інженера вважає цілісною сукупністю знань, вмінь та навичок, що необхідні для успішного виконання виробничих завдань та функцій, які представлені державними та галузевими стандартами. Професійна компетентність включає також наявність у інженера стратегічного мислення та креативності – психологічної готовності до активної участі в процесах цього розвитку, в забезпеченні конкурентоспроможності продукції та національної економіки [1, с. 99].

О. Ігнатюк, досліджуючи технології формування професійно значущих якостей майбутніх інженерів, висвітлює такі види інженерної компетентності:

- знаннево-предметна (професійні знання);
- діяльнісна (знання про структуру соціального управління, організаційно-управлінська);
- комунікативна (вміння, що пов'язані зі здійсненням соціальних та професійних контактів);
- емоційна (психологічні основи роботи за відсутності конфліктів);
- особистісна (сукупність знань та уявлень людини щодо самої себе, знання своїх сильних і слабких сторін як професіонала й особистості);
- творча (евристика);
- індивідуальна (володіння прийомами самореалізації, готовність до професійного зростання, наявність стійкої професійної мотивації) [4, с. 76].

Як бачимо, в галузі педагогіки вищої інженерної освіти також ведеться жвава полеміка щодо більш ємного трактування поняття професійної компетентності майбутнього спеціаліста.

Для того, щоб найбільш об'єктивно і змістовно висвітлити особливості професійної компетентності судноводія сучасних кораблів, звернемося до аналізу структури професійної діяльності майбутніх капітанів і на його основі визначимо їх професійні компетенції.

Кваліфікаційні стандарти і провідні документи галузі деталізують діяльність командира корабля досить докладно. Ми окреслимо лише основні напрями професійної діяльності судноводія [2, с. 38].

1. Застосування технічних засобів корабля в навігації і плаванні: оволодіння методикою прийняття рішення на виконання поставленого завдання; чітке знання граничних морехідних якостей корабля, вміння їх використовувати; володіння способами і прийомами використання технічних засобів корабля; пошук нових прийомів дії корабля в різних умовах експлуатації тощо.

2. Судноводіння: вибір шляху судна в морі та забезпечення точного слідування вздовж цього маршруту; визначення знаходження корабля; розрахунок і виконання маневрів щодо розходження з навігаційними небезпеками та іншими кораблями; розрахунок і виконання маневрів щодо встановлення швартових, якоря; знання і дотримання міжнародних та місцевих правил судноводіння тощо.

3. Підтримання судна в заданому рівні готовності: організація і проведення профілактичних оглядів і ремонтів матеріальної частини, її регламентних перевірок; контроль стану корпусу судна і забортних пристроїв; контроль за термінами експлуатації технічних засобів, їх своєчасна заміна за потребою; організація ремонту матеріальної частини, яка вийшла з ладу; підтримання запасів технічних засобів та їх постачання на встановленому рівні та ін.

4. Підготовка і виховання екіпажу: організація на високому рівні підготовки кожного члена екіпажу до виконання робіт за фахом; підтримання “бойового” духу екіпажу, наслідування морських традицій флоту; забезпечення базових матеріальних і особистісних потреб членів екіпажу; формування з екіпажу колективу; організація конструктивних спільних дій різних підрозділів корабля й екіпажу в цілому; чітке розуміння кожним членом екіпажу завдання, яке вирішує корабель, і власного завдання в цьому процесі.

5. Самоосвіта: уміння формулювати вимоги до нових знань; вивчення свого корабля, його переваг і недоліків; вивчення документів з використання технічних пристроїв судна; аналіз імовірно можливих ситуацій і пошук нових прийомів використання технічних засобів корабля; знання і використання основ соціальної психології, теорії колективу, формування духу екіпажу тощо.

6. Організація зовнішньої взаємодії: підтримання зв'язків із зовнішніми організаціями, портовими службами; вміння встановлювати особистісні контакти з іншими колегами по фаху; сформовані на високому рівні комунікативні навички спілкування.

Загалом, діяльність судноводія має соціотехнічний характер і є за своєю суттю управлінською. Умови професійної діяльності капітана корабля складні. Більшість рішень він приймає в умовах дефіциту часу й інформації, підвищеного ризику і величезної відповідальності за судно та його екіпаж. Робочий день судноводія ненормований як на морі, так і на березі, це зумовлює значні витрати нервової енергії та здоров'я.

Виникає питання: якими професійно важливими компетенціями повинна володіти особа, щоб стати капітаном судна і виконувати свою професійну діяльність на високому рівні фахової компетентності? Адмірал С. Макаров понад сторіччя тому з цього приводу зазначив, що командир корабля повинен мати такі якості: характер, до якого належать хоробрість і холонокровність, розум, морське око, знання, здоров'я, справедливість [6, с. 27]. Розглянемо це питання більш докладно.

До професійно значущих якостей судноводія можна зарахувати такі характеристики:

– морські якості особистості (під ними розуміють вміння жити і керувати життєдіяльністю екіпажу за умови ізоляції від берега на рухливій платформі, забезпечуючи її внутрішню і зовнішню безпеку);

– професійні знання, уміння і навички з маневрування судна, забезпечення його навігаційної безпеки за будь-яких умов і обставин, використання його технічного забезпечення: комп'ютерних навігаційних комплексів, новітніх технологій судноводіння та ін.;

– соціально-управлінські якості (управління екіпажем і його навчання; побудова внутрішніх і зовнішніх соціальних комунікацій; прийняття, реалізація і контроль за виконанням власного рішення; комунікативні навички спілкування тощо);

– вміння виправдано ризикувати, чітке розуміння меж ризику і безпеки корабля;

– нестандартне, творче мислення, системний підхід до справи.

З урахуванням цього переліку професійних якостей майбутнього судноводія і на підставі вивченого наукового досвіду, що висвітлює багатогранність та інтегральну природу поняття “професійна компетентність”, визначимо такі види професійної компетентності судноводія: професійно-кваліфікаційна, організаційно-управлінська, інформаційна, особистісна, творча, емоційно-вольова – кожна з цих компетентностей зумовлена структурою і фаховим змістом професійної діяльності капітана (штурмана) сучасного морського флоту, особливості якої зазначалися нами вище.

Отже, під *професійною компетентністю судноводія морського флоту* ми будемо розуміти інтегральну сукупність мобільних професійно-кваліфікаційних, творчих, соціально-гуманітарних і особистісних компетенцій (якостей) майбутнього капітана, які детермінують його здатність і готовність до професійної діяльності в умовах підвищеної відповідальності та ризику, дають змогу отримувати у фаховій справі результати, які б відповідали вимогам науково-технічного прогресу, сучасним соціокультурним нормам і системі аксіологічних орієнтирів суспільства.

Виконане дослідження дає підстави зробити такі **висновки**:

– у науковій психолого-педагогічній літературі поняття “професійна компетентність” висвітлено досить змістовно в різних галузях вищої освіти (педагогічній, інженерній, математичній та ін.), але комплексні дослідження особливостей і характерних рис професійної компетентності судноводіїв морського флоту в українському дискурсі майже відсутні;

– становлення морського флоту України – стратегічне питання для нашої держави. Тому дуже актуальним є питання формування його кадрового забезпечення на високому рівні професійної компетентності. Це передбачає необхідність упровадження компетентнісного підходу в педагогічні структури вищої морської освіти;

– основу професійної компетентності судноводіїв становлять соціальні очікування і вимоги щодо професійної діяльності майбутніх працівників морського флоту України та інших держав. Професійна діяльність капітанів, штурманів, механіків характеризується дуже складними умовами її здійснення, підвищеним ризиком і величезною відповідальністю;

– професійна компетентність судноводія – це інтегральна характеристика ділових і особистісних якостей майбутнього працівника морського флоту, які детермінують його здатність і готовність до професійної діяльності відповідно до вимог фахової кваліфікації, сучасних соціокультурних норм, досягнень науково-технічного прогресу.

Подальшого розвитку в дослідженні за означеною темою, на наш погляд, повинні здобути такі питання: висвітлення методологічних основ педагогічного процесу, орієнтованого на формування високого рівня професійної компетентності майбутнього судноводія; перегляд і новий зміст ди-

дактичних принципів професійної освіти у вищому навчальному закладі за умови компетентнісного підходу до навчання; визначення психолого-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх капітанів морського флоту України.

Література

1. Гура Т.В. Особливості структурної моделі професійної діяльності інженера / Т.В. Гура // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / [за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО]. – Вип. 19 (23). – Х. : НТУ “ХПІ”, 2008. – С. 95–101.
2. Довженко В. Сфера професійної діяльності і підготовка командира корабля / В. Довженко // Морской сборник. – 2010. – № 1. – С. 37–46.
3. Зязюн І.А. Філософія виховання особистості в процесі розбудови Української держави / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз / [за ред. В.Г. Кременя]. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 200–214.
4. Ігнатюк О.А. Технологія формування професійно значущих якостей у системі соціально-гуманітарної підготовки інженерів / О.А. Ігнатюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2006. – № 4. – С. 75–84.
5. Кузьміна Н.В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьміна. – М. : Высшая школа, 1990. – 84 с.
6. Макаров С.О. Рассуждения по вопросам морской тактики / С.О. Макаров. – СПб. : Эльмор. – 1997. – 235 с.
7. Маркова А.К. Психология труда учителя / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
8. Профессиональная компетентность // Энциклопедия профессионального образования : в 3-х т. / [под ред. С.Я. Батышева]. – М. : Профессиональное образование, 1999. – Т. 2. – 488 с.
9. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В.Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2005. – 640 с.

ПОРТЯН М.О.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Слід зазначити, що знання типових ознак кожної з ділових якостей дає можливість оцінити їх особливості в окремих особистостях, встановити більш або менш розвинуті якості. Однак у процесі діяльності ці якості виявляються не ізольовано, а у взаємозв'язку, у цілісній системі, структура якої в різних людей має свої відмінності, що зумовлюються об'єктивними особливостями конкретної діяльності, у ході якої й відбувається формування відповідних структур ділових якостей. А тому треба приділити увагу цій проблемі.

Особистісний підхід до окресленої проблеми передбачає сполучення аналізу окремих ділових якостей із синтетичним розумінням цих якостей у їх взаємозв'язку, що виражається в певній, індивідуально своєрідній структурі, що вимагає звернути увагу на цілісність і багатобічність феномену ділових якостей студентів педагогічних університетів.

Мета статті – розглянути особливості ділових якостей майбутнього вчителя.

На нашу думку, цілісність ділових якостей ґрунтується на їх узгодженості з усіма провідними видами діяльності студентів і виражається в підпорядкуванні дій і вчинків основним цілям.

Для багатоаспектності ділових якостей характерна повнота розвитку всіх або багатьох ділових якостей, що знаходять вираження в широкій